

עלון הדרכה להוראת פרשת השבוע
ע"פ הגליונות של נחמה ליבוביץ

מ"ב

מקץ (תשכ"ח)

276

בגליון מקץ אשתקד עסקנו בשאלה הכללית: מה טעם לכל ההתנהגות המזוהה של יוסף עם אחיו, התנכרותו, האשמותיו, לקיחתו את שמעון, דרישתו להביא את בנימין עד להתודעותו אליהם. עייז שם בדעות השונות שנאמרו בשאלות אלה - לכן בעלון ההדרכה שם.

רק מעוט קטן בין פרשנינו תופש את כל התנהגותו (ואולי אפשר אפילו לומר - התעללותו באחיו) כמעשה של נקמה או של ענש. ונראית לי מאד דעת האומרים, שלו ראה הכתוב את מעשהו כנקמה לא היה מעמיד בראש התנכרותו את הפסוק

מ"ב ט' ויזכר יוסף את החלומות אשר חלם להם.

ויזכר יוסף את אשר עשו לו אחיו.

אלא היה אומר

להבנת דברי האברבנאל שהובאו בשאלה א יש להבהיר את המושג "תשובה גמורה". וטוב להבהיר את המושג על פי דברי הרמב"ם.

הלכות תשובה ב' הלכה א' (ע"פ גמ' יומא פ"ו ע"ב)

איזו היא תשובה גמורה? זה שבא בידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשות ופירש ולא עשה מפני התשובה, לא מיראה ולא מכשלון כח.

כיצד? הרי שבא על אשה בעברה ולאחר זמן בתיחד עמה, והוא עומד באהבתו בה ובכח גופו ובמדינה שעבר בה, ופירש ולא עבר - זהו בעל תשובה גמורה.

אם כן צריך אדם לבוא טוב לאותו נסיון שלא עמד בו ראשונה ובאותן מסיבות ויתברר עתה אם יעמוד בו הפעם, ובזה יבחן אם הוא בעל תשובה גמורה.

ומאחר שאין אחי יוסף יכולים עתה, במצבם החדש, בעמדם כאנשים רעבים, התלויים במטבח למלך מצרים אשר ישביר להם לחם, להראות עתה ליוסף שמתחרטים הם על מעשיהם, כי כל אחוה ורעות שיראו לו עתה אינה מוכיחה כלל וכלל על חזרתם בתשובה וכל התנהגותם הלא תהיה רק כפי שאמר הרמב"ם "תשובה מיראה או מכשלון כח" - לכן צריך יוסף להתנכר להם ולהביא אותם למצב בו יבחנו על יחסם אל בנימין אחיו, אשר הוא תופש כעת מקום דומה למצבו של יוסף אז, בימים ההם. ובזה תתבאר כל התנהגותו מן הרגע הראשון בראותו אותו ועד להתודעותו. ואף החזרת הכסף לאמתחותיהם בפרקנו - כנר בפעם הראשונה - מתפרשת יפה בדברי אברבנאל.

שאלה ג עוסקת בחסר ההתאמה בין דברי האחים לתשובת יוסף בשיחה הראשונה המתנהלת ביניהם (ט' - י"ד). שלש פעמים מדברי יוסף - חוזר על האשמתו, האשמה שאינה נשענת על שום הוכחות או אפילו לא על טעמים מעוררים חשד, האשמה הנאמרת בצורה פסקנית ביותר, כקביעת עובדה; כך הוא, ואין בידם כלל להצטדק, להסביר, שהרי כאמור אין הוא נשען על שום פרט חשוב בהתנהגותם. אין בידם אלא לזהות עצמם, להכחיש את האשמה, לספר "פרטים אישיים". שוב חוזר יוסף בפעם השניה על האשמה, ושוב בלי כל הבטחה. ורק בפעם השלישית נדמה שהוא נשען על משהו, מסתמך על איזה פרט חשוב, שבו מצא הוכחה להאשמתו. ואולם היכן אותו פרט שבו ראה בסיס לטעונו? והרי הבטוי "הוא אשר דברתי" מורה על כך, שמצא הדובר בדברי בן שיחו חזק או אפילו אשור לדבריו. והלא הם לא הודו באשמה, אפילו לא במקצתה, ואיך יאמר יוסף "כמשיב לדבריהם" "הוא אשר דברתי", וכל פרשנינו עסקו בבעיה זו.

בגליון מקץ תש"ז הובאו דברי שד"ל לשאלה זו:

בדבריהם מצא מקור להתלות, כי הוא שאלם: "מאין באתם?" והם השיבוהו יותר משאלתו וזה דרך הרמאים להקדים השקר לבלתי הולד החשש, לפיכך אמר להם: "מאחר שמהרתם לומר מה שלא שאלתי מכם כלל, ידעתי כי לא לכך (= לשבור אוכל) באתם.

Excusatio non petita - accusatio manifesta

(= הצטדקות שלא נדרשה היא הודאה גלויה באשמה).

ואולם יושם לב לכך, שמכל פרשנינו רק רש"י (בפרושו הראשון לפשוטו) תפש שאין המלים "הוא אשר דברתי" מוסבות לדברי האחים אלא לדברי עצמו. והוא תאור יפה ומדויק של "הפריץ הגדול" אשר אינו שומע כלל את הכחשותיהם, תחנוניהם, הסברותיהם של העומדים לפניו באימה ופחד; הוא אומר את שלו, שומע רק את עצמו, "הוא אשר דברתי" - הדבר אשר דברתי הוא האמת.

לשאלה ד: עד כמה צדק בעל העסק דבר בפרושו נראה שוב אם נסתכל בהפרותיו של רוזנצווייג לתרגום הסיוטה של בובר. * בובר הציע כדרך רב המתרגמים

Tut dies dass ihr am leben bereit

י"ז זאת עשו וחיו

u. sie taten so.

כ' ויעשו כן.

ואלו רוזנצווייג הרגיש באותה סתירה שהרגיש בה בעל העסק דבר והיקו:

Seid dies zu tun bereit, so kleidet es... So waren bereit

נחמה ליבוביץ

* מתוך ארכיון בובר בספרייה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים.